

Seminář

Zahrnutí vyloučením? Jak zajistit, aby tradiční trestněprávní záruky fungovaly i pro děti, které čelí strukturálnímu znevýhodnění?

Praha, 12. 11. 2025

Podkladový materiál pro účastníky

Seminář je realizován v rámci projektu Access to Justice for Children Accused and Suspect in Criminal Proceedings (ACCESS) [Přístup ke spravedlnosti pro děti, které jsou obviněnými nebo podezřelými osobami v trestním řízení], jehož cílem je podpořit účinný a nediskriminační přístup ke spravedlnosti pro děti v trestním řízení v celé EU a dodržování procesních práv dětí právníky a dalšími odborníky. Cílem projektu je podpořit účinné uplatňování směrnice (EU) 2016/800 odstraněním zjištěných nedostatků v přístupu k procesním právům prostřednictvím vzájemné výměny zkušeností mezi odborníky z oblastí justice ze šesti zemí EU (Belgie, Bulharska, České republiky, Slovenska, Nizozemska a Polska).

Financováno
Evropskou unií

Financováno Evropskou unií. Názory a stanoviska vyjádřená v tomto dokumentu jsou však pouze názory autora (autorů) a nemusí nutně odrážet názory Evropské unie nebo Evropské komise. Evropská unie ani Evropská komise za ně nenesou žádnou odpovědnost.

Obsah

1. OBECNÁ CHARAKTERISTIKA ČESKÉHO SYSTÉMU SPRÁVEDLNOSTI PRO DĚTI V KONFLIKTU SE ZÁKONEM A PŘÍSTUP ČESKÉ REPUBLIKY K TRANSPOZICI SMĚRNICE 2016/800	3
2. POSTAVENÍ DĚTÍ POD DOLNÍ HRANICÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI (15 LET)	8
3. PRÁVO MLADISTVÝCH NA PŘÍSTUP K BEZPLATNÉ PRÁVNÍ POMOCI	10
4. POJETÍ PRÁVA NA INDIVIDUÁLNÍ POSOUZENÍ A JEHO DOPAD NA MARGINALIZOVANÉ SKUPINY	11
5. PROBLEMATIKA SOUBĚHU RODINNĚPRÁVNÍCH A TRESTNĚPRÁVNÍCH OPATŘENÍ	12
6. PŘÍSTUP K DĚTEM A MLADISTVÝM S MENTÁLNÍM A/NEBO PSYCHOSOCIÁLNÍM POSTIŽENÍM	15

1. Obecná charakteristika českého systému spravedlnosti pro děti v konfliktu se zákonem a přístup České republiky k transpozici Směrnice 2016/800

Přijetí Směrnice 2016/800 o procesních zárukách pro děti, které jsou podezřelými nebo obviněnými osobami v trestním řízení (dále jen „Směrnice 2016/800“) vedlo v českém právním prostředí k několika legislativním změnám. Za nejdůležitější lze označit novelizaci zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“), která byla provedena zákonem č. 203/2019 Sb., který byl transpozici Směrnice 2016/800 přímo věnován. Zákon č. 203/2019 Sb. upravil tyto oblasti:

- zakotvení domněnky, že osoba, u které není jasné, že dosáhla věku 18 let, se považuje za mladistvého;¹
- doplnění informací, o kterých je třeba mladistvého poučit,² a zakotvení obecného pravidla, že obviněný se poučuje o právech se zaměřením na probíhající stadium trestního řízení;³
- rozšíření práva na nutnou obhajobu až do 21 let věku za podmínky, že to soud nebo státní zástupce považuje za vhodné s přihlédnutím k dosaženému stupni rozumové a mravní vyspělosti mladistvého a okolnostem případu;⁴
- právo na poskytnutí informací o právech mladistvého též zákonnému zástupci či opatrovníku mladistvého;⁵
- zapojení zákonného zástupce nebo opatrovníka mladistvého do zjišťování jeho poměrů⁶ či přípravy zprávy o poměrech,⁷ což jsou instituty, které jsou v českém prostředí vnímány jako naplnění práva mladistvého na individuální posouzení (k tomu víc část 4.);
- upřesnění okamžiku, kdy je třeba ke zjišťování poměrů mladistvého přistoupit (bez zbytečného odkladu),⁸ a zakotvení povinnosti aktualizovat zjišťování poměrů⁹ mladistvého či zprávu o poměrech mladistvého, pokud lze důvodně předpokládat, že se poměry mladistvého podstatně změnily;¹⁰
- zakotvení pravidla pořízení obrazového a zvukového záznamu o výsledku nezletilého, avšak za podmínky, že je to s ohledem na okolnosti případu a osobě mladistvého vhodné a současně že je to technicky možné;¹¹
- zakotvení pravidla oddělení mladistvého od dospělých ve výkonu vazby i poté, co mladistvý dovrší 18 let, pokud to odůvodňují jeho osobní poměry a není-li to v rozporu s nejlepšími zájmy ostatních společně umístěných mladistvých.¹²

¹ § 2 odst. 1 písm. c) zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

² § 42 odst. 3 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

³ § 33 odst. 5 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu (dále jen „trestní řád“).

⁴ § 42a odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁵ § 43 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁶ § 55 odst. 3 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁷ § 56 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁸ § 55 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁹ § 55 odst. 4 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

¹⁰ § 56 odst. 4 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

¹¹ § 57 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

¹² § 26 odst. 1 zákona č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.

Důležitá upřesnění z hlediska transpozice Směrnice 2016/800 přinesla nejnověji též novela zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 165/2024 Sb. Ta upřesnila formulaci pravidla, které však platilo i před ní, a to, že mladistvý musí mít obhájce od okamžiku, kdy podává vysvětlení jako podezřelý nebo jsou proti němu jiným než utajovaným způsobem prováděny úkony trestního řízení. Výjimka z tohoto pravidla je přípustná jedině, pokud úkon nelze odložit a vyrozumění obhájce o něm zajistit.¹³ Tato novela současně řadu práv, která právní řád do doby její účinnosti přiznával pouze zákonnému zástupci či opatrovníkovi mladistvého, přiznala též pěstounovi či jiné osobě, které je mladistvý svěřen do péče. Jednalo se o ta práva, u nichž může být zapojení osob, které o mladistvého osobně pečují, pro mladistvého minimálně stejně důležité, jako zapojení osob, které jsou oprávněny jeho jménem činit právní jednání.¹⁴

Z formálního hlediska tak nelze proti transpozici Směrnice 2016/800 do českého právního řádu vznášet větší námitky. To však neznamená, že by záruky, které český právní řád mladistvým podezřelým či obviněným garantuje, byly v praxi vždy pro mladistvého praktické a účinné. Praktická účinnost jednotlivých procesních záruk bude vždy závislá na způsobu, jakým k jejich uplatňování přistoupí konkrétní lidé – profesionálové v systému spravedlnosti pro děti v konfliktu se zákonem. A v tomto ohledu může jako velmi výrazný limitující faktor působit ta skutečnost, že v českém prostředí převládá na straně veřejných orgánů a institucí sociálně-opatrovnícký přístup k dětem, nikoli přístup založený na právech.¹⁵

Sociálně-opatrovníckým přístupem máme na mysli takový přístup, který mladistvého nepojímá jako aktivního aktéra změny, nýbrž spíše jako pasivní objekt, na nějž je třeba náležitým způsobem výchovně působit. V tomto přístupu je tedy věnována značná pozornost vedle spáchaného protiprávního jednání též osobnosti mladistvého a jeho životním a rodinným poměrům. Ty se zde však stávají předmětem odborného hodnocení a východiskem formulace odpovídající intervence, která opět nevychází z interakce s mladistvým, nýbrž daleko více z odborných poznatků. Může se přitom jednat o nejrůznější odbornosti týkající se osobnosti a výchovy člověka, přičemž největší roli zde sehrávají pedagogika, psychologie, případně psychiatrie a sociální práce. V pasivním postavení mladistvého a dominanci odborné

¹³ § 42a odst. 1 písm. a) zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Je vhodné uvést, že mladiství představují v českém právním řádu jedinou skupinu, které je právo na obligatorní obhajobu přiznáno ještě před obviněním.

¹⁴ Pěstoun či jiná osoba, které byl mladistvý svěřen do péče, je tak zmíněn u institutů, které jsou spojovány s naplněním práva mladistvého na individuální posouzení. Současně bylo upraveno právo těchto osob účastnit se hlavního líčení proti mladistvému (§ 54 odst. 1).

¹⁵ Z vyjádření profesionálů působících v systému spravedlnosti pro děti v konfliktu se zákonem zachycených ve výzkumech realizovaných Institutem pro kriminologii a sociální prevenci se zdá, že sociálně-opatrovnícký přístup převládá především mezi pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí, tedy orgánu, který je povolán k ochraně práv ohrožených dětí. Vyjádření pracovníků těchto orgánů současně zobrazují, jak blízko má sociálně-opatrovnícký přístup nakonec k přístupu represivnímu, kdy oba jsou postaveny na pojetí dítěte coby pasivního objektu, který je třeba formovat z postavení autority. Z úst pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí nezřídka zaznívá, že při řešení protiprávní činnosti dětí a mladistvých se příliš hledí na práva dětí a mladistvých, a nikoliv na jejich povinnosti. Někteří pracovníci kritizují, že mladistvým je opakovaně ukládán podmíněný trest, ačkoliv mladistvý je ve zkušební době, čímž zřejmě naznačují, že v těchto případech by již mělo dojít k uvěznění mladistvého. Jiní mají za to, že např. vazba by na mladistvého mohla působit „výchovně“. Další kriticky hovoří o tom, že veřejné orgány mají u mladistvých v konfliktu se zákonem nízkou autoritu, že tito se odvolávají na svá práva, přičemž poukazují na to, že „vše se dá změnit, ale pouze právní úpravou a změnou postojů zákonodárců.“ – Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. Mladiství v procesu poruchové socializace [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 82–83. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024].

perspektivy při formulování intervence má sociálně-opatrovnický přístup velmi blízko k tomu, co v oblasti práv osob s postižením představuje medicínský přístup k postižení.¹⁶

A stejné jsou i důsledky obou přístupů. Ty se v procesní rovině projevují mj. tím, že není věnována pozornost otázce procesních úprav, které konkrétní mladistvý potřebuje, aby se řízení mohl prakticky a účinně účastnit. Má se za to, že účast mladistvého v rozsahu nezbytném pro naplnění jeho práva na spravedlivý proces již dostatečně zajišťují takové instituty jako je nutné zastoupení obhájcem, vyrozumívání a účast zákonných zástupců, či jmenování opatrovníka v případě, že zákonný zástupce nemůže v řízení mladistvého zastupovat. Tyto instituty však nemusí být účinné pro všechny mladistvé. Např. mladiství, kteří čelí destabilizující chudobě a sociálnímu vyloučení, mohou mít velké problémy s porozuměním formálnímu jazyku, který je ze strany orgánů činných v trestním řízení používán. A stejné obtíže mohou mít i jejich zákonní zástupci, kteří pak nemohou jménem nezletilého účinným způsobem vykonávat jeho práva. V takovém případě pak vše závisí na přístupu orgánů činných v trestním řízení a na kvalitě práce obhájce a současně též na schopnostech těchto profesionálů přizpůsobit komunikaci potřebám mladistvého a jeho zákonných zástupců. Zkušenosti pracovníků neziskových organizací, které poskytují sociální služby dětem a mladistvým či realizují preventivní a/nebo probační programy pro děti a mladistvé v konfliktu se zákonem, dokládají, že k přizpůsobení komunikace ne vždy dojde. Tito pracovníci hovoří jak o tom, že někteří jejich klienti měli dobré zkušenosti se svým obhájcem, tak i o tom, že mladiství jsou mnohdy zmatení, nemají dostatečné informace o tom, co se v řízení děje a co se bude dít a po skončení řízení často ani neví, co mají dělat, např. pokud jim byly uloženy obecně prospěšné práce.¹⁷ Velmi zranitelné je pak v tomto směru postavení mladistvých s mentálním a/nebo psychosociálním postižením (viz níže část 6.). Participační práva mladistvého se v sociálně-opatrovnickém přístupu mohou smrskávat na výslech mladistvého¹⁸ či jeho formální osobní účast při úkonech trestního řízení.

¹⁶ Medicínský přístup k postižení bývá označován též jako individuální, což vyjadřuje, že na postižení je zde nazíráno jako na individuální nedostatek/vadu člověka. Tento nedostatek či vadu je třeba ideálně odstranit. Dominují zde odborníci, především lékaři, jelikož právě ti disponují odpovídající odborností a metodami k „lčbě“ lidí s postižením. Do kontrastu k medicínskému modelu bývá stavěn model sociální nebo též model lidskoprávní, který naopak postižení pojímá jako důsledek nedostatečné schopnosti sociálních struktur garantovat rovné životní příležitosti lidem, kteří mají nějaké tělesné, mentální, psychosociální nebo smyslové znevýhodnění. Sociální či lidskoprávní model tedy klade důraz především na rovnost, čímž lidem s postižením přiznává postavení aktivních aktérů svých životů a ruší asymetrii v moci ve prospěch odborníků. – K tomu viz např. definice medicínské (individuálního) a lidskoprávního modelu postižení v Obecném komentáři Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 6 o rovnosti a nediskriminaci, CRPD/C/GC/6, odst. 8–9. Obecný komentář je dostupný v jazycích OSN z: <https://digitallibrary.un.org/record/1626976?ln=en>.

¹⁷ Z rozhovoru s pracovníky neziskové organizace poskytující sociální služby mj. dětem v konfliktu se zákonem a realizující probační a preventivní programy, uskutečněného dne 7. 11. 2024.

¹⁸ Toto úzké pojetí participačních práv, které účast dítěte na řízení fakticky směšuje s důkazním prostředkem (výslech) se objevuje např. v nedávné studii Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, zaměřené na postavení dětí mladších 15 let v systému spravedlnosti pro děti v konfliktu se zákonem. Viz Hulmáková, Jana et al. Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 24–25. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecich-mladeze> [cit. 27. prosince 2024]. Jakkoli se tento zdroj netýká přímo mladistvých, ale dětí pod dolní hranici trestní odpovědnosti, jeho výpovědní hodnota pro pojetí participačních práv mladistvých by neměla být podceňována. Jedná se o vyjádření silně zakořeněného obecného přístupu k participačním právům dětí v českém prostředí, o čemž svědčí i důvodová zpráva k novele zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 220/2021 Sb.,

V hmotněprávní rovině má pak sociálně-opatrovnický přístup k mladistvým za důsledek především to, že při uvažování o tom, jaká intervence by vůči mladistvému měla být zvolena, je přinejmenším stejná pozornost jako závažnosti protiprávního činu věnována též jeho osobě a jeho poměrům. Osoba a poměry mladistvého jsou přitom hodnoceny optikou protektivních a rizikových faktorů. Sociálně-opatrovnický přístup přitom nevnímá jako problematické, je-li na rizikové faktory reagováno donucující intervencí vůči konkrétnímu mladistvému, u kterého byl rizikový faktor zjištěn, a to i v případě, že tyto rizikové faktory mají jasné pozadí strukturálních, tedy společenských selhání (např. destabilizující chudoby a/nebo sociálního vyloučení – k tomu více viz část 4., či neschopnosti sociálních struktur se odpovídajícím způsobem adaptovat na mentální či psychosociální znevýhodnění člověka – k tomu více viz část 6.). Mladiství se pak paradoxně ocitají v postavení, kdy samotná závažnost konkrétního protiprávního činu by v případě dospělých neumožňovala přijmout tak intenzivní donucující intervenci, jaká je přijímána v případě mladistvých právě s odůvodněním, že se pro mladistvého nejedná o trest, nýbrž o ochranu jeho vývoje. Zmínit je v této souvislosti třeba především opatření ochranné výchovy, která je realizovaná ve školských uzavřených pobytových zařízeních s přísným režimem a velmi podrobnou a pevnou organizací dne. Při ukládání ochranné výchovy mladistvým nehraje roli závažnost spáchaného protiprávního jednání, nýbrž to, co se hodnotí, je právě kvalita jeho výchovného prostředí.¹⁹ S ohledem na výše popsaný problém individualizace strukturálních nedostatků je zřejmé, že mladiství, kteří budou prostřednictvím tohoto opatření zbavováni osobní svobody, budou velmi často právě mladiství, kteří pocházejí ze strukturálně znevýhodněných sociálních skupin a jejichž rodina bojuje s takovými fenomény, jakými je např. právě destabilizující chudoba a/nebo sociální vyloučení.²⁰ Tento problém je navíc ještě prohlouben tím, že mladistvý může být do stejného převýchovného zařízení umístěn též rodinněprávní cestou. To se děje dokonce ve větší míře, než v jaké je ukládána ochranná výchova (k tomu více část 5.).

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže spojuje východiska svého přístupu k mladistvým též s principy restorativní justice.²¹ Právě restorativní justici lze podle našeho názoru v oblasti

kteřou bylo ukotveno právo dítěte mladšího 15 let být v řízení před soudem vyslechnuto, pokud o to požádá, a to právě s odkazem na jeho právo „být slyšen“.

¹⁹ V souladu s § 22 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže může být mladistvému ochranná výchova uložena, pokud: a) o jeho výchovu není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije; b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána; nebo c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy. Obecně platnou podmínkou uložení ochranné výchovy ve všech případech je, že nepostačuje uložení výchovných opatření.

²⁰ Ostatně v této souvislosti není bez zajímavosti, že např. v šetření mezi odborníky působícími v systému spravedlnosti pro mladistvé, které realizoval Institut kriminologie a sociální prevence a jehož předmětem byla recidiva mladistvých, se jeden soudce vyslovil v tom smyslu, že se před ním ocitají právě mladiství z chudého prostředí. Jakkoli samozřejmě tuto jednu zkušenost nelze automaticky vzít jako reprezentativní výpověď o praxi celého systému, tato může nasvědčovat tomu, že dopustí-li se protiprávního činu mladiství, kteří nečelí popsaným strukturálním problémům, jakými jsou chudoba a fenomény s ní spojené, mají zřejmě větší šanci, že jejich případ bude řešen odklonem a že se před soudem pro mládež neocitnou a nebude jim případně ani uložena ochranná výchova. To nepřímou potvrzuje i jiné vyjádření soudce, zachycené v citovaném šetření, podle kterého je obžalovaných „z normálních poměrů“ minimum, přičemž „jde takřka vždy o excesivní jednání dané okolnostmi...“ – Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. Mladiství v procesu poruchové socializace [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 72, 86. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024].

²¹ Např. § 1 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže, který vymezuje cíl projednávání protiprávních činů dětí a mladistvých, uvádí jako jeden z účelů, že dítě či mladistvý podle svých sil a schopností přispěje k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Ustanovení § 3 zákona o soudnictví ve věcech mládeže, které vymezuje

spravedlnosti pro děti v konfliktu se zákonem spojit s přístupem založeným na právech. Společně oběma přístupům je především pojetí mladistvého jako aktivního hybatele, který se může aktivně podílet na hledání způsobu, jak reagovat na protiprávní čin, kterého se dopustil, a napravit způsobenou újmu. Realizované studie však hovoří o tom, že restorativní přístupy jsou využívány spíše v menším počtu případů.²² To může být důsledkem důrazu na jiný princip ovládající řízení ve věcech mladistvých, kterým je rychlost.²³ Současně to však může být též důsledkem ne zcela odpovídající rozpočtové podpory Probační a mediační služby (PMS), tedy veřejné instituce, která je v České republice dominantním realizátorem restorativních přístupů. Nedostatečná podpora vyúsťuje v přetíženost jejich pracovníků, kteří musí vykonávat též další agendy podle zákona.²⁴

Nedostatečnou rozpočtovou podporou trpí též oblast rozvoje probačních a preventivních programů, tedy intervencí, které by podobně jako restorativní přístupy mohly být založeny na přístupu k mladistvému jako aktivnímu hybateli změny. Studie hovoří o tom, že v některých oblastech České republiky nejsou tyto programy vůbec dostupné.²⁵ Rovněž organizace poskytující tyto programy potvrzují snižování objemu prostředků, které jsou na rozvoj těchto programů alokovány, a nepředvídatelnost veřejné podpory, což je výrazně omezuje v plánování jejich rozvoje.²⁶

S ohledem na uvedené lze konstatovat, že ty nejprogresivnější principy, které zákon o soudnictví ve věcech mládeže pro přístup k mladistvým ukotvuje, jsou často deklarovány především formálně, přičemž převažující praxe je právě a především výše popsaná praxe sociálně-opatrovnická.

základní zásady systému spravedlnosti pro děti a mladistvé v konfliktu se zákonem, pak uvádí, že sankce a způsob jejího ukládání má mj. směřovat především k obnovení narušených sociálních vztahů (odst. 1), a současně, že řízení podle tohoto zákona musí směřovat k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění (odst. 7).

²² Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. Mladiství v procesu poruchové socializace [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 58. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024].
Ve vztahu k dětem pod dolní hranicí trestní odpovědnosti zmiňuje nízké využití restorativních technik Hulmáková, Jana et al. Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 33. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecech-mladeze> [cit. 27. prosince 2024]. Tato studie současně poukazuje na to, že např. realizace rodinných skupinových konferencí je ojedinělou praxí na několika málo střediscích Probační a mediační služby. – Tamtéž, s. 55–56.

²³ Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. Mladiství v procesu poruchové socializace [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 58. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024].

²⁴ O omezené personální kapacitě PMS, právě i v souvislosti s nárůstem jiných agend, které má PMS vykonávat, hovoří i výše citovaná výzkumná zpráva Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. – Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. Mladiství v procesu poruchové socializace [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 58. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024.]

²⁵ Tamtéž, s. 55. Studie rovněž potvrzuje, že dochází k problémům s financováním těchto programů.

²⁶ Z rozhovoru s pracovníky neziskové organizace poskytující sociální služby mj. dětem v konfliktu se zákonem a realizující probační a preventivní programy, uskutečněného dne 7. 11. 2024.

2. Postavení dětí pod dolní hranicí trestní odpovědnosti (15 let)

Český systém spravedlnosti pro děti v konfliktu se zákonem upravuje zvláštní formalizované řízení též pro děti pod dolní hranicí trestní odpovědnosti (15 let) v návaznosti na podezření porušení norem trestního práva. Legislativní propracovanost tohoto systému, stejně jako škála opatření, která lze dětem pod dolní hranicí trestní odpovědnosti uložit, se postupem času zvětšovala.²⁷ Důležitou roli v současné podobě tohoto systému pak sehrál především tlak mezinárodních lidskoprávních organizací, zejména pak rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva o kolektivní stížnosti *International Commission of Jurists (ICJ) proti České republice*.²⁸ V tomto rozhodnutí Výbor pro sociální práva shledal, že Česká republika porušuje právo dětí pod dolní hranicí trestní odpovědnosti na sociální ochranu podle čl. 17 Evropské sociální charty (1961), a to ze dvou důvodů. Jednak tím, že dětem pod dolní hranicí trestní odpovědnosti, které byly podezřelé z porušení norem trestního práva, nezajišťovala právo na obligatorní právní pomoc v řízení před orgány činnými v trestním řízení.²⁹ A jednak měla právní úpravu nastavenou tak, že prakticky všechny děti, u kterých orgány činné v trestním řízení měly za to, že porušily normy trestního práva, musely projít řízením před soudem.

V roce 2024 byla přijata novela zákona o soudnictví ve věcech mládeže, která oba vytčené nedostatky napravuje.³⁰ I děti pod dolní hranicí trestní odpovědnosti musí mít nyní advokáta povinně od stejného okamžiku, jako mladiství, tedy od okamžiku, kdy je orgány činné v trestním řízení vyslyší coby podezřelé anebo kdy proti nim činí procesní úkony.³¹ A zákon teď rovněž vymezuje situace, kdy státní zástupce není povinen podat návrh na uložení opatření k soudu pro mládež. Společným jmenovatelem těchto situací je bezúčelnost soudního řízení. Ta je buď dána okolnostmi případu, mezi nimiž je zmíněna též povaha a závažnost protiprávního činu,³² anebo tím, že dítěti bylo uloženo jiné opatření v jeho výchovném prostředí³³, výchovné opatření ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí³⁴ či opatření za jiné porušení norem trestního práva, vedle kterého již nemá smysl vést řízení před soudem pro mládež za účelem uložení dalšího opatření.³⁵

²⁷ Před přijetím zákona o soudnictví ve věcech mládeže bylo možné těmto dětem uložit pouze ochrannou výchovu a řízení ve věcech dětí pod dolní hranicí trestní odpovědnosti nebylo nijak specificky upraveno.

S přijetím zákona se škála opatření rozšířila o dohled probačního úředního a zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, a současně došlo k úpravě soudního stadia řízení ve věci dítěte, včetně např. povinného zastoupení opatrovníkem z řad advokátů. Dnes již výčet opatření, která lze dítěti pod dolní hranicí trestní odpovědnosti uložit v podstatě kopíruje všechna výchovná opatření, která lze uložit mladistvému, s výjimkou zařazení probačního programu. Vedle toho je však dítěti možné uložit též např. ochranné léčení, a to i v jeho ústavní formě. Vedle soudního řízení je současně upraveno i předsoudní stadium řízení (objasňovací fáze před orgány činnými v trestním řízení a návrhová fáze před státním zástupce). – § 88b a násl. zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

²⁸ *International Commission of Jurists (ICJ) proti České republice*, rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva o kolektivní stížnosti ze dne 20. října 2020, č. 148/2017.

²⁹ Tato pomoc byla dětem garantována až v podobě obligatorního zastoupení opatrovníkem z řad advokátů v civilním řízení před soudem, což však i podle samotných advokátů bylo příliš pozdě na to, aby mohli ve věci účinným způsobem intervenovat.

³⁰ Zákon č. 165/2024 Sb.

³¹ § 89c odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

³² § 89j odst. 1 písm. a) zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

³³ § 89j odst. 1 písm. b) zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

³⁴ § 89j odst. 1 písm. b) zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

³⁵ § 89j odst. 1. písm. c)–d) zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Popsaná změna je významným posílením práva dětí pod dolní hranicí trestní odpovědnosti na spravedlivý proces i jejich práva na zohlednění jejich nejlepšího zájmu v každé záležitosti, která se jich dotýká, které Výbor OSN pro práva dítěte spojuje právě mj. s existencí odklonů od soudního řízení. Nicméně, i zde bude účinnost jednotlivých záruk determinována především principiálním přístupem jednotlivých představitelů zapojených orgánů veřejné moci i advokátů. A v této souvislosti je třeba zdůraznit, že ve vztahu k systému spravedlnosti pro děti mladší 15 let lze zopakovat všechny výtky, které byly uvedeny již výše v souvislosti se sociálně-opatrovnickým přístupem k mladistvým. Navíc, řada sociálně-opatrovnických prvků je ukotvena přímo v zákoně, jelikož systém spravedlnosti pro děti mladší 15 let je otevřeně založen na sociálně-opatrovnickém přístupu.³⁶ K řízení se oficiálně přistupuje tak, že se jedná o řízení, které se vede „ve prospěch dítěte“, nikoli proti dítěti.³⁷

Advokát, kterého děti mají k dispozici, zde nemá být obhájcem, nýbrž má zastávat spíše postavení opatrovníka – jeho úkolem je tedy hájit především zájmy dítěte, nikoli až tolik jeho práva.³⁸ Současně se lze setkat s pochybnostmi, zda jsou tyto děti dostatečně schopné na to, aby se zapojily do restorativních přístupů.³⁹ To se do značné míry jeví jako paradoxní, má-li se současně za to, že jsou dostatečně zralé na to, aby nesly sociálně-opatrovnickou sankci, která může být často velmi razantní. I dětem pod dolní hranicí trestní odpovědnosti lze např. uložit výše zmíněnou ochrannou výchovu⁴⁰ či ústavní ochranné léčení, tedy umístění v psychiatrické nemocnici. V tomto druhém případě pro ně dokonce platí slabší záruky přezkumu důvodnosti jejich umístění oproti dospělým či mladistvým. U dospělých či mladistvých může být ochranné léčení nařízeno nejdéle na dobu dvou let a o jeho případném prodloužení musí být před uplynutím této lhůty rozhodnuto.⁴¹ V případě dětí pod dolní hranicí trestní odpovědnosti zákon o soudnictví ve věcech mládeže sice stanoví povinnost ročního přezkumu,⁴² avšak mechanismus, kdy by soud musel o pokračování ochranného léčení rozhodnout, jinak bude dítě propuštěno, se zde neuplatní. Dítě z ochranného léčení může být propuštěno jen rozhodnutím soudu.⁴³

Nutno doplnit, že v systému spravedlnosti pro děti pod dolní hranicí trestní odpovědnosti se podle nedávného výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci ocitají i velmi malé

³⁶ K tomu viz Hulmáková, Jana et al. Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 213. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecich-mladeze> [cit. 27. prosince 2024].

³⁷ Viz např. důvodovou zprávu k novele zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 165/2024 Sb.

³⁸ Nedávný výzkum zaměřený právě na systém spravedlnosti pro děti pod dolní hranici trestní zodpovědnosti přinesl zjištění, že ostatní aktéři tohoto systému jako orgány činné v trestním řízení či orgány sociálně-právní ochrany dětí hodnotí jako selhání advokáta, pokud ke své roli přistupuje právě jako k roli obhájce. – Hulmáková, Jana et al. Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 29, 149, 200, 221. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecich-mladeze> [cit. 27. prosince 2024].

³⁹ Tamtéž, s. 33.

⁴⁰ Nutno však dodat, že při ukládání ochranné výchovy pod dolní hranicí trestní odpovědnosti jedním z posuzovaných hledisek vždy též povaha spáchaného činu. – § 93 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁴¹ § 99 odst. 6 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku.

⁴² § 95a odst. 2 a 4 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁴³ Hrušáková, Milana. § 95a. In Brucknerová, Eva, Hrušáková, Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář* [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [citováno 23. prosince 2024]. ASPI_ID KO218_2003CZ. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

děti. Z 256 dětí, jejichž spisy byly předmětem výzkumu, bylo 10 % mladších 10 let, přičemž nejmladší děti byly dokonce sedmileté (2).⁴⁴

3. Právo mladistvých na přístup k bezplatné právní pomoci

Velkým problémem, kterému čelí především mladiství v systému spravedlnosti pro děti v konfliktu se zákonem, je přístup k bezplatné obhajobě. Právní řád totiž mladistvým sice garantuje právo na nutnou obhajobu, avšak nikoli již to, že jim tato obhajoba bude poskytnuta bezplatně. K tomu je zapotřebí, aby mladistvý o bezplatnou obhajobu nebo o obhajobu za sníženou odměnu požádal, a to buď sám, nebo prostřednictvím svého obhájce, zákonného zástupce či opatrovníka. Žádost se podává ještě v průběhu trestního řízení. Důvodem pro přiznání bezplatné obhajoby či obhajoby za sníženou odměnu je skutečnost, že obviněný nemá dostatek prostředků na úhradu služeb obhájce.⁴⁵

Zákon stanoví, že státní zástupce či soudce mohou o nároku na bezplatnou obhajobu či obhajobu za sníženou odměnu rozhodnout i bez návrhu, pokud ze shromážděných podkladů zjistí, že jsou pro to na straně obviněného důvody.⁴⁶ Nicméně, v praxi se lze setkat s tím, že ani ve vztahu k velmi chudým mladistvým nebylo takové rozhodnutí přijato, a to i v případě, že žádost podána byla.⁴⁷ Ve výzkumu realizovaném Institutem pro kriminologii a sociální prevenci mj. zazněla výpověď pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který obhájcům vyčítal, že nepoučují mladistvé právě o možnosti požádat o bezplatnou obhajobu.⁴⁸ Účinnost realizace tohoto práva je tedy opět závislá na tom, jak přistupují k výkonu své práce konkrétní lidé, ať již v postavení soudců, státních zástupců či advokátů.

Pokud mladistvému v průběhu trestního řízení není přiznáno právo na bezplatnou obhajobu nebo na obhajobu za sníženou odměnu a mladistvý je nakonec odsouzen, musí státu zaplatit náklady, které stát vynaložil na činnost jeho obhájce.⁴⁹ Tyto náklady se vypočítávají podle

⁴⁴ Hulmáková, Jana et al. Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 65. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecich-mladeze> [cit. 27. prosince 2024].

⁴⁵ § 33 odst. 2 a 3 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu (dále jen „trestní řád“), ve spojení s § 43 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže (pokud jde o oprávnění zákonného zástupce či opatrovníka mladistvého).

⁴⁶ § 33 odst. 2 trestního řádu.

⁴⁷ To byl např. případ mladého muže, který byl řešen v nálezů Ústavního soudu ze dne 1. září 2020, sp. zn. II. ÚS 1411/20. Soudy žádost zamítly mj. s odůvodněním, že „ačkoliv je jeho majetková situace pod běžně uznávanou hranicí společenského standardu, je třeba zohlednit potencialitu příjmů a jeho přístup k řádnému obstarávání dostatečného příjmu.“ (citováno podle odst. 1 nálezů). Ústavní soud se s touto argumentací neztotožnil a dovedl, že stěžovateli měl být nárok na bezplatnou obhajobu přiznán. Zajímavé však je, že proti stěžovateli byla vedena dvě řízení a stěžovatel tedy uplatnil dvě žádosti o bezplatnou obhajobu. Jeho případ se tak před Ústavní soud dostal rovněž dvakrát, přičemž v usnesení ze dne 19. května 2020, sp. zn. III. ÚS 1071/20, jeho stížnost odmítl. Ústavní soud zde sice uznal, že „stěžovatel nepochybně pochází ze slabých sociálních poměrů, byl umístěn do ústavní péče, kde pobýval až do své plnoletosti“; „[m]á pouze základní vzdělání, je závislý na pervitinu a je konzumentem alkoholu“ a aktuálně je ve vazbě. Nicméně i on se přiklonil k závěru, že do budoucna stěžovateli nebrání nic v tom, aby si mohl vydělat prostředky prací, a tudíž i nést náklady na svou obhajobu (odst. 12 usnesení). I přístup Ústavního soudu je tedy nejednoznačný.

⁴⁸ Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. Mladiství v procesu poruchové socializace [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 79. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024].

⁴⁹ § 152 odst. 1 písm. b), § 155 odst. 1 trestního řádu.

zákoně úpravy, tzv. advokátního tarifu.⁵⁰ Majetkové poměry odsouzeného se v této fázi již nezohledňují.

4. Pojetí práva na individuální posouzení a jeho dopad na marginalizované skupiny

Jedním z procesních práv dětí a mladistvých, v němž je v českém prostředí nejvíce patrná převaha sociálně-opatrovnického přístupu, je právo na individuální posouzení. Toto právo je běžně spojováno s velmi tradičními instituty českého trestního práva v podobě zjišťování poměrů mladistvého⁵¹ a zprávou o poměrech mladistvého,⁵² a tomu odpovídá též způsob, jakým je rozuměno jejich účelu. Tyto instituty jsou běžně chápány tak, že jejich cílem je přinést „anamnézu“ dítěte či mladistvého, která má sloužit jako podklad pro formulování opatření, které je třeba vůči dítěti použít.⁵³ Dítě či mladiství jsou zde pojímáni jako pasivní účastníci celého procesu. To neznamena, že by s nimi nebylo hovořeno. Ocitají se však spíše v postavení zdroje informací než partnera v procesu individuálního posouzení, jehož perspektiva je relevantní jak pro pojmenování jeho potřeb, tak např. i pro zasazení jeho protiprávního jednání do širšího kontextu jeho životní zkušenosti.⁵⁴

Jak již bylo uvedeno výše, tento přístup neposkytuje příliš prostoru pro tematizaci strukturálních nedostatků, kterým je dítě vystaveno. Přesněji tyto strukturální nedostatky jsou zde individualizovány v tom smyslu, že jsou pojímány jako rizikové faktory, které slouží jako důvod k přijetí intenzivnější donucující intervence proti dítěti či mladistvému. Případná tematizace selhání okolí mladistvého nikdy nejde tak daleko, že by dosahovala až k sociálním strukturám. V současnosti je poměrně běžné, že se hovoří o tom, že protiprávní činnost mladistvého odráží nedostatečnost jeho okolí, tím se však má na mysli, že mladistvý žije v „nefunkční“ rodině či že se stýká s nesprávnými lidmi.⁵⁵ Vliv destabilizující chudoby a sociálního vyloučení naopak není tematizován (pomineme-li tematizaci jako individuálního selhání rodičů dítěte či mladistvého), a to nejen ve vztahu k otázce, zda sociální podmínky, kterým musí rodina čelit, vůbec umožňují této rodině být v očích majoritní společnosti „funkční“, nýbrž např. ani ve vztahu k otázce školní úspěšnosti. Školní neúspěšnost a případné

⁵⁰ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif).

⁵¹ § 55 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁵² Konkrétně se jedná o zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého – § 56 zákona o soudnictví ve věcech mládeže. V praxi se však mezi oběma nástroji nerozlišuje. V případě dětí pod dolní hranicí trestní odpovědnosti se uplatní pouze zjišťování poměrů – § 89a odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Jak bylo uvedeno již výše, s ohledem na skutečnost, že mezi zjišťováním poměrů a zprávou o poměrech se v praxi nerozlišuje, nemá vyloučení zprávy o poměrech v případě dětí žádný praktický význam.

⁵³ To je například přístup prezentovaný ve studii Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. – Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. Mladiství v procesu poruchové socializace [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 63, 76. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024]. Na jiném místě výzkumná zpráva hovoří o tom, že zprávy orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který bývá nejčastěji zjišťováním poměrů dítěte či mladistvého či přípravou zprávy o poměrech mladistvého pověřen, je „základním zdrojem informací o rizikových a protektivních faktorech u konkrétního mladistvého.“ – Tamtéž, s. 60.

⁵⁴ Podrobněji ke kritice způsobu realizace práva na individuální posouzení v českém prostředí viz závěrečná doporučení, zpracovaná v rámci předchozího projektu PRACTICE. ICJ, Fórum pro lidská práva. Doporučení základní principy individuálního posouzení u dětí v konfliktu se zákonem, s. 31–33, 35–38 [online]. ICJ, [cit. 30. prosince 2024]. Dostupné z: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2021/12/CZECH-Recommendations-Individual-assessment.pdf>.

⁵⁵ Tamtéž, s. 71–72.

problémy ve škole se stávají opět individualizovaným rizikovým faktorem.⁵⁶ Nepřihlíží se k tomu, že na školní úspěšnost má významný vliv např. právě stabilita či naopak nestabilita bydlení,⁵⁷ či že problémy mladistvého ve škole nemusí vypovídat o jeho nedostatečnosti, nýbrž mohou být též výpovědi o neschopnosti školy odpovídajícím způsobem reflektovat individuální potřeby a podmínky konkrétního mladistvého a naplňovat tak jeho právo na inkluzivní vzdělávání.

5. Problematika souběhu rodinněprávních a trestněprávních opatření

Velkým problémem z hlediska účinnosti záruk garantovaných Směrnicí 2016/800 je již výše zmíněný souběh rodinněprávních a trestněprávních opatření. I on je výrazem převládající sociálně-opatrovníckého přístupu k dětem a mladistvým. Problém je v tom, že podezření dítěte či podezření či obvinění mladistvého z porušení norem trestního práva je současně vnímáno též jako výchovný problém daného dítěte či mladistvého. Především u dětí a mladistvých, které se již potýkají s nějakými problémy, např. na půdě školy, což jsou velmi často opět děti, které čelí destabilizující chudobě, sociálnímu vyloučení a/nebo rasové diskriminaci (romské děti),⁵⁸ je tato skutečnost vnímána jako rozhodující faktor, tzv. „poslední kapka“, proč se orgán sociálně-právní ochrany dětí rozhodne činit kroky za účelem vynětí dítěte z jeho rodiny a jeho umístění do ústavní péče.⁵⁹ K umístění často dochází velmi rychle, jelikož je běžnou praxí, že orgány sociálně-právní ochrany dětí v těchto případech nejprve

⁵⁶ Tamtéž, s. 99–103.

⁵⁷ K tomu viz např. výzkum realizovaný společností MEDIAN, s.r.o. pro Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, který potvrdil významnou korelaci mezi neuspokojivým bydlením dětí a jejich školní úspěšností/neúspěšností. – MEDIAN. Analýza dopadů nedostačujícího bydlení na školní a další problémy dětí v ČR [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 27. prosince 2024]. Dostupné z: https://www.google.com/search?q=vliv+bydlen%C3%AD+na+%C5%A1koln%C3%AD+%C3%BAp%C4%9B%C5%A1nost&oq=vliv+bydlen%C3%AD+na+%C5%A1koln%C3%AD+%C3%BAp%C4%9B%C5%A1nost&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIHCAEQABjvBTIKCAIQABiABBiiBDIHCAEQABjvBTIHCAQQABjvBTIHCAUQABjvBdiBCDYyMzdqMGo0qAlAsAIB&sourceid=chrome&ie=UTF-8#vhid=zephyr:0&vssid=atritem-https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Analýza_dopadu_nedostacujicoho_bydleni_na_skolni_a_dalsi_problemy_deti_v_CR.pdf/26bac884-b124-6f49-beec-a062b2eec275.

⁵⁸ Sami aktuálně poskytujeme právní pomoc dospívajícímu romskému chlapci, jehož pečovatelé (prarodiče) byli systémem neformálně přinuceni ke změně školy (namísto integrace s asistentem segregovaná škola) a který na půdě nové školy začal rebelovat. Chlapec byl nakonec umístěn do převýchovného zařízení – nejprve diagnostického ústavu a následně dětského domova se školou -, přičemž jediným důvodem jeho umístění byly jeho výchovné prohřešky na půdě školy, o kterých škola referovala. Domníváme se, že tento případ dobře demonstruje, jakému přístupu jsou v českém školském systému nezdědka vystaveny právě romské děti. Pro tento přístup je charakteristické, že zvláštní potřeby dětí, zde konkrétně nastupující puberta a potřeba rebelovat nejen proti světu dospělých, nýbrž též proti světu majority (chlapec byl navíc z velmi chudých poměrů), jsou představiteli systému vnímány jako individuální problémy dítěte, které je třeba řešit z pozice autority a donucení. Tato řešení však situaci pouze eskalují, protože se v nich reprodukuje princip, proti kterému děti a mladiství rebelují, a to princip vyloučení a podřízení. Dochází tak ke gradaci situace, která přerůstá z půdy školy na půdu orgánů sociálně-právní ochrany dětí a nezdědka končí právě umístěním dítěte či mladistvého v režimovém školském zařízení. V tomto případě chlapec nespáchal protiprávní čin, avšak pokud se tak v některých případech stane, je rodinněprávní umístění dítěte či mladistvého v režimovém zařízení ještě pravděpodobnější, jak ostatně dokládají i níže citované statistiky.

⁵⁹ Toto v rozhovoru potvrdili i pracovníci neziskové organizace, která poskytuje služby a programy pro děti a mladistvé, včetně dětí a mladistvých v konfliktu se zákonem.

navrhují umístění tzv. předběžným opatřením,⁶⁰ a až následně se vede řízení o dlouhodobější svěřeni dítěte do péče ústavu, tzv. nařízení ústavní výchovy.

Zařízení, v nichž se děti popsanou rodinněprávní cestou ocitají, jsou v těchto případech zcela shodnými zařízeními, kam se dostávají i na základě trestněprávní ochranné výchovy. Právní úprava sice stanoví, že výkon rodinněprávní ústavní výchovy a trestněprávní ochranné výchovy má probíhat odděleně,⁶¹ avšak toto pravidlo není v praxi naplňováno.⁶² Tomu lze však velmi dobře rozumět, přihlédneme-li ke skutečnosti, že ochranná výchova má silné sociálně-opatrovnícké pozadí a že i pro její uložení hraje nejdůležitější roli, přinejmenším v případě mladistvých, výchovné zázemí mladistvého. S ohledem na tuto skutečnost lze na obě opatření nahlížet též jako na určité kontinuum, čemuž odpovídá i praxe.⁶³ Např. výzkum realizovaný Kanceláří veřejného ochránce práv, v němž byla analyzována rozhodnutí o uložení ochranné výchovy, potvrdil, že je mnohdy spíše otázkou náhody, ocitne-li se dítě v rodinněprávní ústavní

⁶⁰ Počet dětí a mladistvých, kteří jsou odebráni z péče svých rodičů na základě předběžného opatření, každoročně výrazně převyšuje počet dětí a mladistvých, u kterých k tomu došlo na základě meritorního rozsudku soudu. Např. v roce 2023 bylo podle statistik orgánů sociálně-právní ochrany dětí odebráno 2 332 dětí a mladistvých na základě předběžného opatření a 1 153 na základě rozsudku. – Ministerstvo práce a sociálních věcí. Roční výkaz o 28výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2023, tabulka F [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 23. prosince 2024]. Ke stažení z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/statistiky-1>.

⁶¹ § 13 odst. 2 a § 14 odst. 2 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

⁶² K tomu viz např. Kancelář veřejného ochránce práv. Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy. Zpráva z návštěv zařízení [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2022, s. 28. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/%C5%A0kolsk%C3%A1-za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_CZ_el-verze.pdf [cit. 27. prosince 2024].

⁶³ Tato praxe navíc nachází též teoretickou oporu. Např. komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže z pera autorek Evy Brucknerové a Milany Hrušákové se rovněž přiklání k pojetí vztahu rodinněprávní ústavní výchovy a ochranné výchovy jako určitého kontinuu. Komentář konkrétně uvádí, že „[k] ochranné výchově je možno přistoupit až tehdy, nepostačuje-li uložení ústavní výchovy podle § 971 a násl. občanského zákoníku. ... Mezi ochrannou a ústavní výchovou tak panuje vztah subsidiarity.“ – Brucknerová, Eva, Hrušáková, Milana. § 22. In Brucknerová, Eva, Hrušáková, Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: Komentář*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 27. prosince 2024]. ASPI_ID KO218_2003CZ. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X. Nutno dodat, že tento závěr ne zcela odpovídá legislativnímu vývoji právní úpravy, umožňující mladistvému ochrannou výchovu uložit. Ta totiž při své přijetí subsidiární vztah k ochranné výchově stanovila explicitně, avšak následně v roce 2005 (novela č. 383/2005 Sb.) byla přijata změna, a to právě s odůvodněním, že se jedná o zcela rozdílné instituty, které na sebe tímto způsobem navazovat nemají. Jak však již bylo uvedeno, praxe se přiklání spíše k pojetí, které prezentují autorky ve svém komentáři. A toto pojetí lze nalézt i ve výše citované výzkumné zprávě Institutu pro kriminologii a sociální prevenci k recidivě mladistvých, která uvádí, že trestněprávní ochranná výchova by měla být ukládána až tehdy, pokud nelze využít jiné intervence, a to i v rámci rodinného práva.“ – Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. *Mladiství v procesu poruchové socializace* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 57. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024]. Podobně výzkumná zpráva zaměřená na děti pod dolní hranici trestní odpovědnosti navrhuje, aby v případě, že dítě neplní opatření, které mu bylo uloženo podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, proti němu bylo použito rodinněprávní opatření, přičemž zmiňuje dokonce i předběžné opatření, tedy opatření vyúsťující v umístění dítěte mimo rodinu. Jedná se o návrh, který má kompenzovat absenci efektivních donucujících nástrojů k výkonu uloženého opatření přímo v zákonu o soudnictví ve věcech mládeže. – Hulmáková, Jana et al. *Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 38. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecech-mladeze> [cit. 27. prosince 2024]. Směšování rodinněprávních a trestněprávních opatření je tak v českém prostředí poměrně silně akceptovanou a ne až tolik problematizovanou praxí.

výchově či trestněprávní ochranné výchově,⁶⁴ byť určitá vodítka rozlišení případů lze vysledovat. Jimi byla především agresivita dítěte či mladistvého⁶⁵ a dále pak hodnocení prostředí dítěte či mladistvého jako kriminogenního.⁶⁶ Zmíněn byl též význam psychických problémů dítěte či mladistvého („poruchy chování, závažnější duševní onemocnění“), které jsou natolik závažné, že je nelze korigovat v rámci rodiny, a proto je dítěti či mladistvému uložena ochranná výchova.⁶⁷

Nicméně uvedené nic nemění na tom, že páchaní trestné činnosti je vůbec nejčastějším důvodem, pro který jsou děti a mladiství umístěni v uzavřených školských režimových zařízeních, přičemž děti a mladiství, kterým byla uložena trestněprávní ochranná výchova, tvoří pouze malou část z celkového počtu dětí a mladistvých v těchto zařízeních. Např. zpráva České školní inspekce z roku 2017, která se zaměřovala na tato zařízení, uváděla, že trestná činnost byla důvodem umístění u celkem 1000 dětí a mladistvých.⁶⁸ V režimových zařízeních přitom ve školním roce, který zpráva sleduje, tedy v roce 2015/2016 pobývalo celkem 2 222 dětí, mladistvých a mladých lidí (z toho 135 bylo starších 18 let).⁶⁹ Z toho však pouze 73 mělo uloženou ochrannou výchovu. Zbytek v těchto zařízeních pobýval na základě rodinněprávních opatření (předběžného opatření, výchovného opatření anebo ústavní výchovy).⁷⁰ V posledních letech sice dochází k mírnému nárůstu ukládání ochranných výchov, stále se však jednalo o velmi výraznou menšinu dětí a mladistvých umístěných v režimových zařízeních.⁷¹

Z uvedeného vyplývá, že trestná činnost anebo podezření z ní jsou nezřídka řešeny rodinněprávní cestou jako výchovný problém, přičemž přijatá opatření mohou být často velmi

⁶⁴ Kancelář veřejného ochránce práv. Školská zařízení pro výkon ochranné výchovy. Zpráva z návštěv zařízení [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2024, s. 20. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/media/vykon-ochranné-vychovy.pdf?fbclid=IwY2xjawGnYDdleHRuA2FbQlxMAABHf6ifotJ23kqoHHxPf-113PCpygzls3qvBz3Qcis3raXJhyf3xOj0LkQNg_aem_P0wMjklQhw1IT329MO1Gow [cit. 27. prosince 2024]. Viz též Kancelář veřejného ochránce práv. Analýza soudních rozhodnutí o uložení ochranné výchovy. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, s. 3.

⁶⁵ Kancelář veřejného ochránce práv. Analýza soudních rozhodnutí o uložení ochranné výchovy. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, s. 5.

⁶⁶ To zpráva definuje tak, že prostředí „motivuje, vyvolává, usnadňuje nebo podporuje páchaní protiprávních činů.“ – Tamtéž, s. 5. Je však možné, že tyto popisy se v rozsudcích o nařízení ochranné výchovy objevují častěji i s ohledem na způsob, jakým jsou vymezeny podmínky uložení ochranné výchovy v zákoně, jakož i z toho důvodu, že se jedná o rozhodnutí psaná trestněprávními soudci.

⁶⁷ Kancelář veřejného ochránce práv. Analýza soudních rozhodnutí o uložení ochranné výchovy. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, s. 33–34.

⁶⁸ Nemuselo se přitom jednat o důvod jediný, zpráva vytváří několik kategorií důvodů, přičemž zaznamenává každý případ, v nichž jsou tyto důvody zmíněny. Celkový počet důvodů tak převyšuje celkový počet umístěných dětí. – Česká školní inspekce. Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Tematická zpráva, s. 5 [online]. Česká školní inspekce, 4. května 2017 [cit. 23. prosince 2024]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el_publicace/Tematicka%20zprava%20zpr%20a1vy/01-F_TZ-Kvalita-vychovne-vzdelavaci-cinnosti-v-zarizenich-pro-vykon-UV-OV_FINAL-2-5.pdf.

⁶⁹ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2015/2016. Tabulka H1.2.1. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp> [cit. 23. prosince 2024].

⁷⁰ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2015/2016. Tabulka H1.1.1. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp> [cit. 23. prosince 2024].

⁷¹ Např. ve školním roce 2023/2024 pobývalo v režimových školských zařízeních celkem 2 098 dětí, mladistvých a mladých lidí (z toho 53 bylo starších 18 let), přičemž ochranná výchova byla uložena 118 z nich. – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2023/2024. Tabulka H1.1.1 a H1.2.1. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp> [cit. 23. prosince 2024].

razantní a vyúsťovat ve zbavení osobní svobody dítěte či mladistvého. Rodinněprávní opatření, která jsou legislativně koncipována jako nástroje k ochraně ohrožených dětí, se zde tak stávají kvazitrestními nástroji. Jejich ukládání však není doprovázeno stejně intenzivními zárukami, jako ukládání trestněprávních opatření. Dítě ani mladistvý v těchto řízeních nejsou povinně zastoupeni advokátem. Naopak je povinně zastupuje tzv. kolizní opatrovník, kterým je typicky orgán sociálně-právní ochrany dětí.⁷² Platí pouze pravidlo, že kolizním opatrovníkem nemůže být ten orgán, který umístění navrhuje.⁷³ Účinnost této záruky by však neměla být přeceňována, jelikož se stále jedná o stejnou soustavu a jednotlivé orgány si mezi sebou často vyměňují i spisovou dokumentaci týkající se dítěte, stejně jako názory o dítěti. K přijetí opatření navíc typicky dochází ještě před tím, než je soudem pro mládež konstatováno, že dítě či mladistvý se protiprávního jednání skutečně dopustil. To zde totiž není důležité. Důležité je samotné podezření, které je tematizováno jako „výchovní problém“ dítěte či mladistvého, který je třeba řešit vynětím z jeho rodiny a jeho převýchovou ve školském zařízení. Rodinněprávní řízení rovněž není automaticky doprovázeno stejnou ochranou soukromí dítěte či mladistvého jako řízení podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Např. ze soudního jednání není automaticky vyloučena veřejnost. Soud však může rozhodnout o jejím vyloučení.⁷⁴

Jak již bylo uvedeno výše, toto umísťování dopadá nejvíce na děti, které již čelí nějaké formě zranitelnosti, která ostatně ve spojení právě s pácháním protiprávní činnosti či podezřením nebo obviněním z ní tvoří důvod pro takto razantní formu intervence. Nezřídka se jedná o děti z chudých poměrů, z nichž mnohé jsou navíc romského etnika,⁷⁵ či o děti s mentálním a/nebo psychosociálním postižením.⁷⁶ Přítomnost dětí s mentálním a/nebo psychosociálním postižením v režimových převýchovných zařízeních podle našeho názoru pouze dokládá propojenost sociálně-opatrovníckého přístupu k dětem s medicínským modelem postižení. Jedná se o intervenci založenou nikoli na přizpůsobování prostředí potřebám dítěte či mladistvého, nýbrž na individuálním donucení a izolaci.

6. Přístup k dětem a mladistvým s mentálním a/nebo psychosociálním postižením

Jak bylo naznačeno již výše, v postojích profesionálů, kteří se podílejí na řešení protiprávní činnosti dětí nebo podezření z ní, převládá medicínský přístup k postižení. Tento přístup lze odhalit z odborných výzkumů, které se věnují problematice trestné činnosti mládeže a které mají tendenci přistupovat k mentálnímu a/nebo psychosociálnímu postižení jako k rizikovému

⁷² § 469 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

⁷³ § 469 odst. 2 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

⁷⁴ Důvodem pro takové rozhodnutí může být mj. důležitý zájem účastníků nebo mravnost – viz § 116 odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.

⁷⁵ Romské děti jsou v těchto zařízeních nepřiměřeně zastoupeny, data o počtech dětí v těchto zařízeních však nejsou dostupná. Evropský výbor pro sociální práva shledal ve svém rozhodnutí o kolektivní stížnosti proti České republice, že opomenutí České republiky v podobě absence sběru dostatečně členěných statistických dat o dětech v ústavní péči, včetně dat o jejich etnicitě, zakládá porušení čl. 16 a 17 Evropské sociální charty. – Viz *European Roma Rights Center (ERRC) v. the Czech Republic*, rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva ze dne 18. října 2023, č. 190/2020.

⁷⁶ Přítomnost těchto dětí dokládá např. zpráva kanceláře veřejného ochránce práv ze systematických návštěv těchto zařízení. – Kancelář veřejného ochránce práv. Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy. Zpráva z návštěv zařízení [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2022, s. 18. Dostupná z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/%C5%A0kolsk%C3%A1-za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_CZ_el-verze.pdf. [cit. 23. prosince 2024].

faktoru, který může odůvodňovat intenzivnější individuální donucující intervenci vůči dítěti či mladistvému.⁷⁷ Je však patrný též např. ve zprávách veřejného ochránce práv, což je jinak instituce, která je v České republice povolána mj. k monitorování naplňování Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením v souladu s čl. 33 odst. 2 citovanému úmluvy. I zprávy Kanceláře veřejného ochránce práv, které se vztahují k problematice uzavřených školských režimových zařízení či ochranné výchovy, pojmají mentální a/nebo psychosociální postižení jako rizikový faktor, který může být např. důvodem pro uložení ochranné výchovy (viz výše). Kancelář sice kritizuje podmínky, které v současnosti uzavřená školská režimová zařízení těmto dětem a mladistvým nabízejí,⁷⁸ a současně se staví též proti tomu, aby tyto děti a mladiství byli umísťováni do psychiatrických nemocnic, např. v rámci ochranného léčení, což je další trestněprávní opatření.⁷⁹ Řešení, k němuž se přiklání, je, aby těmto dětem a mladistvým byla v uzavřených školských režimových zařízeních zajištěna tzv. „výchovně léčebná péče“.⁸⁰ Sama tato skutečnost však nepřerušuje souvislost mezi existencí mentálního a/nebo psychosociálního postižení na straně jedné a vystavení individuálnímu donucení na straně druhé, a to dokonce v oblasti osobní svobody dítěte či mladistvého. Navrhované řešení je tak stále mimořádně problematické především z hlediska čl. 14 odst. 1 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením.

Všechny výše popsané nedostatky českého systému spravedlnosti pro děti v konfliktu se zákonem, ať již v rovině procesní, či v rovině hmotněprávní, mohou být v případě dětí s mentálním a/nebo psychosociálním postižením ještě zesíleny. Orgány činné v trestním řízení jsou schopny vyvinout nezbytnou snahu k tomu, aby se s dítětem či mladistvým byly schopny dorozumět, činí tak však většinou tehdy, pokud jeho výpověď potřebují pro účely dokazování.⁸¹ K výkonu ostatních procesních práv dítěte či mladistvého je pak přistupováno

⁷⁷ Např. výzkumná zpráva Institutu pro kriminologii a sociální prevenci zaměřující se na recidivu mladistvých mezi rizikovými faktory s oporou o zahraniční výzkumy zmiňuje mj. „významnější mentální poruchy“ či „nízké IQ“. – Večerka, Kazimír, Hulmáková, Jana, Štěchová, Markéta. Mladiství v procesu poruchové socializace [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 24. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/458-Mladistvi-v-procesu-poruchove-socializace.pdf>. [cit. 27. prosince 2024]. Výzkumná zpráva zaměřená na děti pod dolní hranicí trestní odpovědnosti pak dospívá ke zjištění, že u dětí, kterým byla uložena ochranná výchova, což je s ústavním ochranným léčením vůbec nejintenzivnější reakce na porušení norem trestního práva ze strany dítěte, byly zaznamenány „v průměru více než 3 psychické problémy či problémy s chováním.“ – Hulmáková, Jana et al. Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 83. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecich-mladeze> [cit. 27. prosince 2024].

⁷⁸ K tomu viz např. Kancelář veřejného ochránce práv. Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy. Zpráva z návštěv zařízení [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2022, s. 18–21. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/%C5%A0kolska%3%A1-za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_CZ_el-verze.pdf [cit. 27. prosince 2024]. Viz též Kancelář veřejného ochránce práv. Zranitelné skupiny lidí v ochranném léčení [online]. Brno, Kancelář veřejného ochránce práv, 2024, s. 10. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/10-2023-NZ_ochranna_lecba_vyzkumna_zprava.pdf [cit. 29. prosince 2024].

⁷⁹ Kancelář veřejného ochránce práv. Zranitelné skupiny lidí v ochranném léčení [online]. Brno, Kancelář veřejného ochránce práv, 2024, s. 10. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/10-2023-NZ_ochranna_lecba_vyzkumna_zprava.pdf [cit. 29. prosince 2024].

⁸⁰ Tamtéž, s. 10.

⁸¹ To je poznatek z našeho předchozího výzkumu, který jsme v roce 2021 realizovali pro projekt, který se zaměřoval na komunikaci a poskytování informací obětem s mentálním a/nebo psychosociálním postižením. – K tomu viz Fórum pro lidská práva. Oběti trestných činů s postižením v České republice. Praha: Validity, Fórum pro lidská práva, 2022, s. 43, 50–51. Zpráva je dostupná v češtině z: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-CZ-cze-2-220422.pdf>.

způsobem, že je úkolem zákonného zástupce a právního zástupce/obhájce tato vykonávat jménem dítěte či mladistvého. Náhradní rozhodování ve vztahu k lidem s mentálním a/nebo psychosociálním postižením není obecně ze strany orgánů činných v trestním řízení problematizováno.⁸²

Další významné procesní nedostatky mohou vznikat v souvislosti s tím, že český právní řád pracuje s konceptem „nepříčetnosti“. Na problematický dopad tohoto konceptu, pokud jde o procesní práva obviněných, poukazuje Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením.⁸³ V českém právním řádu vede tato skutečnost k zastavení trestního stíhání.⁸⁴ Státní zástupce však poté stále může podat k soudu návrh na uložení ochranného opatření, včetně ochranného léčení, a to i v jeho ústavní formě, tedy umístění člověka do psychiatrické nemocnice. Nedávná analýza soudních rozhodnutí o uložení ochranného léčení Kanceláře veřejného ochránce práv poukazuje na to, že z usnesení o uložení ústavního ochranného léčení mnohdy není zřejmé, jakým způsobem se soud vypořádal s otázkou viny daného člověka. Jinými slovy, podle rozhodnutí se zdá, že se soud již soustředil především na otázku opatření, které je třeba člověku uložit. Analýza též upozorňuje, že v těchto případech se neuplatní zákonný požadavek o nezbytném rozsahu dokazování v trestních věcech.⁸⁵ Současně poukazuje na to, že naznačované riziko v postupu soudu může být dostatečně ošetřeno existencí nutné obhajoby.⁸⁶ Neměli bychom však ztrácet ze zřetele, že i zde je přítomno riziko, a to že obhajoba může být spíše formální, zvláště pokud samotný advokát zastává medicínský přístup k postižení. Analýza současně poukazuje na to, že některá rozhodnutí o uložení ústavního ochranného léčení nejsou odůvodněna vůbec, jelikož to zákon v případě, že se pachatel i státní zástupce vzdají práva na odvolání či stížnost a prohlásí, že na vypracování odůvodnění netrvalí, umožňuje.⁸⁷ Těchto rozhodnutí bylo celkem 40 (35 %) z celkového vzorku 115⁸⁸ analyzovaných rozhodnutí.⁸⁹

Analýza Kanceláře veřejného ochránce práv současně zjistila, že ústavní ochranné léčení nebývá dětem či mladistvým ukládáno příliš často, jedná se spíše o výjimečné případy. Z analyzovaného vzorku 115 rozhodnutí, se pouze 5 týkalo lidí, kterým bylo uloženo ústavní ochranné léčení jako nezletilým.⁹⁰ Děti a mladiství s mentálním a/nebo psychosociálním

⁸² Tamtéž.

⁸³ K tomu viz např.. Pokyny Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením k čl. 14 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením: Právo lidí s postižením na svobodu a bezpečnost. A/72/55, Annex 1, odst. 16, 20. Dostupné z: <https://digitallibrary.un.org/record/1298412?ln=ar> [cit. 29. prosince 2024].

⁸⁴ § 172 odst. 1 písm. e) zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu.

⁸⁵ Kancelář veřejného ochránce práv. Zranitelné skupiny lidí v ochranném léčení [online]. Brno, Kancelář veřejného ochránce práv, 2024, s. 13. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/10-2023-NZ_ochranna_lecba_vyzkumna_zprava.pdf [cit. 29. prosince 2024].

⁸⁶ Tamtéž, s. 13.

⁸⁷ § 136 odst. 3 trestního řádu.

⁸⁸ Nejedná se o celkový počet lidí umístěných v ochranném léčení, ten podle analýzy činil k 20. dubnu 2023. Analyzovaná rozhodnutí se týkají těch z umístěných, které spadají do zranitelných skupin, jak je pracovníci kanceláře pro účely analýzy vymezily. Těmito skupinami byli ženy, cizinci a nezletilí. – Kancelář veřejného ochránce práv. Zranitelné skupiny lidí v ochranném léčení [online]. Brno, Kancelář veřejného ochránce práv, 2024, s. 7. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/10-2023-NZ_ochranna_lecba_vyzkumna_zprava.pdf [cit. 29. prosince 2024].

⁸⁹ Tamtéž, s. 25.

⁹⁰ Tamtéž, s. 15.

postižením jsou s největší pravděpodobností v případě jejich vnímané nebezpečnosti častěji umísťovány právě do uzavřených školských režimových zařízení.⁹¹

Nicméně k případům uložení ústavního ochranného léčení dochází a stane-li se tak, mohou se děti či mladiství ocitnout ve zcela nevyhovujících podmínkách. Právní úprava nevyklučuje, aby byli umístěni společně s dospělými, a analýza uvádí, že nezletilí se podle zkušeností zaměstnanců Kanceláře veřejného ochránce práv léčí spolu s dospělými.⁹² Velkým problémem je též zajištění přístupu umístěných mladistvých⁹³ ke vzdělání. Kancelář veřejného ochránce práv upozorňuje na to, že nemocnice se necítí odpovědné za zajištění vzdělávání mladistvých.⁹⁴ To je předmětem kritiky z řad samotných představitelů psychiatrických nemocnic. Ti např. v souvislosti s možností uložit ochranné léčení i dětem pod dolní hranici trestní odpovědnosti, která byla do českého právního řádu včleněna v roce 2011, poukazují na to, že původně měli na mysli především ambulantní formu ochranného léčení, a to s cílem zajistit, že v případě závažných protiprávních jednání bude existovat opatření, které umožní dítě sledovat a pracovat s ním i po jeho 18. roku věku. Soudy však podle nich „neuvážlivě ukládají dětem ochranné léčení ústavní a děti u nás jsou zbytečně izolovány bez vzdělání a bez kontaktu s vrstevníky.“⁹⁵

Analýza Kanceláře veřejného ochránce práv dále poukazuje na to, že při ukládání ústavního ochranného léčení není nijak zohledňována zvláštní zranitelnost dotčeného člověka, tedy ani, že se jedná o dítě či mladistvého, a nejsou zvláště hodnoceny dopady tohoto opatření na jeho

⁹¹ Tomu nasvědčují i zjištění výzkumů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Např. výzkum zaměřující se na děti pod dolní hranici trestní odpovědnosti přinesl zjištění, že v jimi zkoumaných spisech byla ochranná výchova uložena celkem v 7 případech. Jednalo o případy násilné kriminality, především loupeží, případně o kombinaci loupeží a krádeží. Výzkumná zpráva dále uvádí, že „většina z dětí měla vícečetné psychické problémy, 4 z těchto dětí již byly opakovaně před soudem pro mládež.“ Studie přináší konkrétní příklady těchto případů. Zmiňuje např. 14letého chlapce, který se s ostatními dopustil činu, při němž došlo k usmrcení z nedbalosti. Chlapec měl mít „mentální oslabení, rodina žila ve skromných socioekonomických podmínkách, měl již zkušenost se zneužíváním alkoholu.“ Jiný chlapec, který se ve 13 letech dopustil ve spolupachatelství ublížení na zdraví a porušování domovní svobody, „měl již dříve psychické problémy a problémy s chováním včetně agresivity, záškoláctví a pokusil se o sebevraždu.“ Zpráva současně uvádí, že se jednalo o chlapce, který vyrůstal v rodině, kde bylo přítomno domácí násilí, přičemž z tohoto důvodu byl umístěn do krizového zařízení pro děti a následně mu byla nařízena ústavní výchova. – Hulmáková, Jana et al. Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 86–87. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecich-mladeze> [cit. 27. prosince 2024].

⁹² Kancelář veřejného ochránce práv. Zranitelné skupiny lidí v ochranném léčení [online]. Brno, Kancelář veřejného ochránce práv, 2024, s. 5, 10. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/10-2023-NZ_ochranna_lecba_vyzkumna_zprava.pdf [cit. 29. prosince 2024].

⁹³ Analýza hovoří o tom, že by v současnosti v režimu ústavního ochranného léčení pobývalo dítě mladší 15 let. To však neznamená, že mezi umístěnými lidmi nejsou takoví, kterým bylo ústavní ochranné léčení uloženo v návaznosti na čin jinak trestný, jehož se daný člověk dopustil jako dítě pod dolní věkovou hranici trestní odpovědnosti. Sama analýza zmiňuje jeden takový případ. Konkrétně se jednalo o chlapce, který čin jinak trestný spáchal ve věku 14,5 let. – Tamtéž, s. 16.

⁹⁴ Kancelář veřejného ochránce práv. Ochranné léčení, omezovací prostředky a další témata. Zpráva ze systematických návštěv. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2019, s. 30.

⁹⁵ Páv, Marek, Švarc, Jiří. Stávající stav a doporučení k dalšímu rozvoji sítě ochranného léčení [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 2018, s. 28–29. Dostupné z: https://www.reformapsychiatrie.cz/sites/default/files/2023-02/KA1_St%C3%A1vaj%C3%ADc%C3%AD%20stav%20a%20doporu%C4%8Den%C3%AD%20k%20dal%C5%A1%C3%ADmu%20rozvoji%20s%C3%ADt%C4%9B%20ochrann%C3%A9ho%20l%C3%A9%C4%8Den%C3%AD%20a%20nal%C3%BDza.pdf.

další život.⁹⁶ Uvádí též, že ústavní ochranné léčení není ukládáno pouze za závažné protiprávní činy, nýbrž z velké části též za méně závažné činy jako např. krádeže, výtržnictví, nebezpečné vyhrožování a poškozování cizí věci.⁹⁷

⁹⁶ Kancelář veřejného ochránce práv. Zranitelné skupiny lidí v ochranném léčení [online]. Brno, Kancelář veřejného ochránce práv, 2024, s. 7. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/10-2023-NZ_ochranna_lecba_vyzkumna_zprava.pdf [cit. 29. prosince 2024].

⁹⁷ Tamtéž, s. 7.